

Effaith y Rhufeiniaid ar yr Ardal

Cyn i'r Rhufeiniaid gyrraedd, roedd yr ardal o amgylch Gelligaer yng nghanol tiriogaeth oedd yn perthyn i lwyth o Oes yr Haearn o'r enw'r Silures. Doedden nhw ddim yn llwyth hawdd eu trechu.

"... roedd Julius Frontinus, yn ddyn mawr, cyn belled ag y gallai deiliad i ymherodr fod yn ddyn mawr, ac roedd yn ysgwyddo ac yn cynnal y baich a roddwyd arno; roedd ei arfau'n tawelu'r Silures, pobl bwerus a rhyfelgar; llwyddodd i drechu nid yn unig ddewrder y gelyn ond hefyd anawsterau ffisegol eu tir." (Tacitus Agricola xvii.2)

Yn gyffredinol, unwaith yr oedd y Silures wedi'u tawelu, bu'r Rhufeiniaid yn eu trin nhw fel y byddent yn trin y trigolion mewn rhannau eraill o'r Ymerodraeth. Fel y gwnaethent gyda grwpiau eraill yr oeddent wedi'u gorchfygu, datganodd y Rhufeiniaid bod tiroedd y llwythi wedi'u fforffedu. Roeddent hefyd yn defnyddio llawer ar eu defnyddiau crai a'u cyflenwadau bwyd. Ond, gallai gwrthsafiad rhyfelgar y Silures esbonio pam roedd y Rhufeiniaid yn hir yn rhoi statws llwyth hunanlywodraethol iddynt.

Nid oedd llawer o'r bobl gyffredin wedi gweld eu bywydau'n newid gymaint â hynny – roedd llawer ohonynt yn dal i fyw mewn tai crwn traddodiadol ac yn dal i ffermio gan ddefnyddio'r hen dechnegau. Roedd y newidiadau'n llawer mwy dramatig i'r bobl oedd ar frig y gymdeithas.

Gweinyddiaeth

Roedd y Rhufeiniaid yn defnyddio arweinwyr lleol fel gweinyddwyr (e.e. ynadon) ac roeddent wedi sefydlu canolfannau gweinyddol ar gyfer y gwahanol ardaloedd llwythol. Byddai'r Rhufeiniaid yn rhoi bri a phwysigrwydd cymdeithasol fel gwobrau i bobl ac roedd hyn yn tueddu i wneud yr arweinwyr yn fwy parod i gydweithredu â nhw.

Yn ôl Dr. M. Ibenji, *"Roedd Rhufain yn rheoli ei thaleithiau drwy lwgrwobrwyo'r bobl elitaidd lleol. Byddent yn cael pŵer, cyfoeth, swydd a statws ar yr amod eu bod yn cadw'r heddwch ac yn mabwysiadu ffyrdd Rhufeinig. Os byddech yn cymryd enw Rhufeinig, yn siarad Lladin ac yn byw mewn fila, byddech yn siŵr o dderbyn offeiriadaeth a safleoedd pŵer yn lleol."*

Masnach a Diwydiant

Roedd y Celtaid yn masnachu gyda masnachwyr o diroedd eraill cyn i'r goresgynwyr Rhufeinig gyrraedd. Roedd yr arweinwyr Celtaidd yn copïo eu meistri Rhufeinig felly roeddent yn mewnforio eitemau moethus megis gwin Rhufeinig, eu tlyswaith a'r ffasiynau diweddaraf mewn crochenwaith. Roedd yr eitemau fyddai'n cael eu hallforio'n cynnwys tun, gwartheg, grawn a chŵn hela. Ymysg y diwydiannau lleol oedd yn ffynnu roedd crochenwaith a nwyddau haearn.

Planhigion

Mae'r Rhufeiniaid yn adnabyddus am gyflwyno amrywiaeth enfawr o blanhigion – nifer ohonynt ar bwrpas a rhai'n ddamweiniol wrth iddynt gario hadau ar eu hesgidiau a'u dillad o rannau eraill o'r Ymerodraeth. Mae llawer o'r planhigion sy'n dal i dyfu o amgylch Gelligaer heddiw yn rhai a gyflwynwyd yn wreiddiol gan y Rhufeiniaid. Cafodd hyn effaith fawr ar ffermio ac ar y bwyd roedd pobl yn ei fwyta.

Ffyrdd Rhufeinig

Yn uno'r caerau a'r trefi â'i gilydd roedd y ffyrdd Rhufeinig. Roedd un ohonynt yn pasio drwy'r fan lle mae Gelligaer heddiw. Mae pobl yn cymryd yn ganiataol bod yr holl ffyrdd Rhufeinig yn syth, ond mewn rhannau niferus o Gymru (ac ardaloedd eraill o Brydain) doedd hynny ddim yn opsiwn realistig. Pan fyddwn yn siarad am y ffordd fawr, roedd y Saesneg 'highway' yn llythrennol gywir – roedd y ffyrdd wedi'u codi'n rhannol ar y defnydd oedd wedi'i gloddio o'r ffosydd oedd yn rhedeg i lawr ochrau'r ffyrdd. Dylid cofio, fodd bynnag, bod nifer o'r ffyrdd Rhufeinig yn dilyn llwybr y ffyrdd cynharach a adeiladwyd gan yr amrywiol lwythi lleol.

Trefi

Yn ogystal ag annog datblygiad trefi gerllaw safleoedd milwrol, roedd y Rhufeiniaid yn hoffi i'r arweinwyr Celtaidd adeiladu plastai trefol a hyd yn oed yn creu trefi yn sylfaenol ar gyfer milwyr oedd wedi ymddeol. Y brif dref i sifiliaid yn ardal y llwythau oedd Venta Siluria (Caerwent). Er bod trefi mor bwysig i'r Rhufeiniaid, does dim tystiolaeth o anheddiad dinesig mawr gerllaw Gelligaer er bod ficws anffurfiol o sifiliaid gerllaw'r gaer mae'n debyg. Roedd y mannau yma'n bentrefi i sifiliaid oedd yn cynnwys siopau, tai a gweithdai oedd wedi'u hadeiladu mor agos at y gaer ac y byddai'r cadlywydd lleol yn ei ganiatáu. Roeddent yn darparu nwyddau a gwasanaethau na fyddai ar gael fel arfer yn y byd milwrol.

Yn gyffredinol, yn y trefi yr oedd mannau hamddena'r sifiliaid Rhufeinig megis y baddonau cyhoeddus a chanolfannau adloniant. O fewn oddeutu deng milltir i'r trefi hefyd yr oedd y filâu mwyaf (ffermydd). Mewn gwirionedd, y filâu oedd cartrefi'r boblogaeth frodorol fwy cyfoethog oedd wedi'u Rhufeineiddio. Roedd gan nifer o'r rhain y 'gwres canolog' Rhufeinig enwog ac weithiau roeddent wedi'u haddurno'n fanwl (e.e. mosaig).

Merched

Yn gyffredinol, roedd gan ferched lai o ryddid a llai o hawliau cyfreithiol dan y Rhufeiniaid nag oedd ganddynt cyn i'r Rhufeiniaid gyrraedd. Dan y gyfraith, eu prif ddyletswyddau oedd geni a magu plant. Roeddent yn byw dan lawer mwy o gyfyngiadau na'r dynion – roedd hi hyd yn oed yn anghyfreithlon iddynt yfed gwin. Roedd y Rhufeiniaid yn cael rôl y merched Celtaidd yn weddol anodd ei deall. Roeddent yn sôn am eu cryfder a'u ffyrnigrwydd ond maent hefyd wedi cofnodi'r ffaith eu bod yn gweithredu fel cyfryngwyr a barnwyr mewn dadleuon milwrol a gwleidyddol. Roeddent hefyd yn gweithio fel diplomyddion weithiau ac mae hynny o dystiolaeth sydd ar ôl yn sicr yn awgrymu y gallent fod yn Dderwyddon.

Bwyd a diod

Cafodd llawer o fwydydd newydd eu cyflwyno gan y Rhufeiniaid ond roedd yr hyn y byddech yn ei fwyta yn dibynnu ar eich safle mewn cymdeithas. Roedd seigiau pysgod yn boblogaidd iawn, gan gynnwys y sawsiau enwog garum a liquamen – a phrif gynhwysion y rhain oedd perffedion pysgod wedi eplesu! Mae pobl yn derbyn yn gyffredinol mai'r Rhufeiniaid oedd wedi cyflwyno cigoedd megis cyw iâr a nifer o adar helwriaeth. Roeddent hefyd yn mewnforio ceirw. Dros amser, daeth yr eitemau newydd yma'n rhan o'r diet lleol.

Yng nghaer Gelligaer, roedd dwy ysgubor i storio grawn oedd yn rhan hanfodol o ddieta milwr. Heblaw hyn, ni allwn fod yn sicr beth oedd diet y milwyr yng Ngelligaer ond, o edrych ar safleoedd eraill rydym yn gwybod bod milwyr yn cario bacwn, tac caled a math o win sur gyda nhw. Pan oedden nhw'n byw mewn caeru rydym yn gwybod eu bod yn bwyta cig eidion, hwyaid, pysgod cragen, cig dafad ac amrywiaeth o wahanol lysiau yn ogystal ag anifeiliaid gwyllt lleol, yn cynnwys tyrchod daear, llygod y dŵr ac afancod. Roeddent hefyd wedi dechrau mwynhau cwrw!